

УДК 338.43.01

Чорна Н.П.,

*к.е.н., доцент кафедри економіки, організації і планування в АПК
Тернопільський національний економічний університет*

ЕКОЛОГІЧНЕ АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів конкурентоспроможний розвиток агропродовольчого виробництва в Україні можливий на основі дотримання екологічних норм.

Екологічне аграрне виробництво – це передові технології щодо вирощування продуктів аграрного сектора без використання шкідливих речовин (пестицидів, гормонів росту, штучних добрив та засобів захисту рослин у великих дозах).

Екологічне сільське господарство – це господарство, яке базується на передових технологіях, виробництві продуктів харчування високої якості, екологічно використовуючи при цьому природні ресурси та підтримуючи природний баланс.

Екологічне сільське землеробство охоплює усі системи сільського господарства. В цій системі за основу береться життєдіяльність ґрунту, генетична складова рослин, тварин, ландшафту. Отже, екологічне господарювання створює закритий цикл енергетичного обміну. Ця система знищує чи в більшій мірі обмежує використання комплексних синтетичних добрив, пестицидів, гербіцидів, стимуляторів росту, збільшуючи цим життєстійкість продуктів харчування [5, с. 172].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкоформатні дослідження вітчизняного агропродовольчого сектора знайшли своє відображення у наукових працях вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, М. В. Зубця, І. І. Лукінова, М. Й. Малика, В. Я. Месель-Веселяка, Б. Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, О. М. Шпичака, В. В. Юрчишина та ін.

Глобалізаційні процеси в світі, які мають вплив і на аграрний бізнес України, зумовлюють пошук шляхів для забезпечення конкурентоспроможності його продукції. Одним із таких є екологічне аграрне виробництво, що й визначає актуальність наукової праці.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування доцільності розвитку екологічного виробництва в аграрному бізнесі України як необхідної умови забезпечення конкурентоспроможності його продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія економічної політики в Україні після виходу з кризи та переходу на шлях сталого розвитку визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку України. При цьому, основна мета запропонованих економічних реформ – забезпечити стабільне економічне зростання, що є єдиним засобом підвищення рівня життя населення. У свою чергу, засобом досягнення сталого економічного зростання для України може бути підвищення загальної продуктивності економіки [9, с. 4].

Справедливою є думка, що глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, зорієнтованих на стале економічне зростання, збереження навколишнього середовища є головним аспектом стратегії їхнього прогресу, оскільки досягнення стану екологічнозбалансованого самопідтримувального розвитку, по суті, тотожне зростанню якості життя й добробуту при зменшенні екологічного навантаження [4, с. 12].

Крім того, на нашу думку, для забезпечення основних принципів сталого розвитку та екологічної безпеки першочергову увагу слід звернути на проблеми раціонального використання сільськогосподарських земель. Адже, саме аграрне виробництво є сировинним базисом агропродовольчої сфери країни. Сьогодні необхідно переходити до інтенсивно-екологічного типу ведення сільськогосподарського виробництва, що передбачає оптимальний рівень розораності земель, розширене відтворення родючості ґрунтів, підтримання бездефіцитного балансу гумусу та інші заходи. Для аграрного виробництва пріоритетним завданням сьогодення є удосконалення системи землеробства з обов'язковим урахуванням еколого-економічної ефективності.

Сільське господарство України є досить енерговитратним. Доведено, що зростання продуктивності агросистем та зниження енергетичних витрат можливі не тільки за рахунок більш досконалих технологій, які дозволяють знизити витрати добрив, меліорантів, пестицидів, поливної води тощо в 5-10 разів, але і за рахунок заміни самих техногенних засобів більш адекватними біологічними процесами на всіх рівнях виробництва.

Наприклад, підвищення стійкості рослин до біотичних та абіотичних факторів дає можливість підвищити врожайність на кислих ґрунтах і заощадити на меліорації, знизити кількість разів обробки хімікатами від шкідників, зменшити хімічне забруднення ґрунту, повітря, води тощо. Але ми продовжуємо витрачати гроші на техногенно обумовлене зростання врожайності та продуктивності, загородивши шлях до виробництва високоякісної і безпечної для здоров'я їжі. Виробляємо неякісну сировину, яку вже майже неможливо і дуже дорого виправити в процесі переробки в якісні харчові продукти. Понад 80 відсотків збитків від забруднення в агропромисловому комплексі спричиняється внаслідок надмірної хімізації на стадії вирощування продукції. В першу чергу, від цього забруднення потерпають самі селяни, особливо діти, смертність яких перевищує відповідний показник міського населення майже вдвічі.

Використовуючи природні і біологічні чинники виробництва, сільгосптоваровиробники повинні враховувати закони природи, що об'єктивно діють, і нести додаткові витрати по відновленню родючості ґрунту, підтримці екологічної чистоти, забезпеченню розвитку рослин і життєздатності тварин. Значна залежність агропродовольчого сектора від природно-кліматичних умов є ще однією об'єктивною і складною проблемою, що викликає нестійкість фінансово-економічного положення сільгосптоваровиробників, що також вимагає участі держави в підтримці нормальних відтворювальних умов в аграрному секторі.

Розвиток органічного сільського господарства в країнах Західної Європи зумовлений перевиробництвом продовольства. У бюджеті країн Західної Європи та інших країн з розвинутою економікою витрати, пов'язані з харчуванням, зазвичай становлять 5 – 15%. У країнах СНД та інших країнах з обмежено розвинутою економікою ця стаття витрат становить 25 – 60% і більше. Тому в розвинених країнах є об'єктивна можливість збільшення витрат на продукти харчування, що зумовить істотне поліпшення його екологічних характеристик [3, с. 12].

В Європі лідерами по екологічному обробітку ґрунту вважають Данію й Швейцарію. Останніми роками екологічне землеробство активно підтримується і в інших європейських країнах У програмних актах та інших документах, які приймаються у Великій Британії, Німеччині, Норвегії, Франції, Чехії та інших країнах про захист ґрунтів, є розділи, присвячені екологічному землеробству. Цей напрям підтримки уряду проводять шляхом надання субсидій.

В Данії близько 4000 ферм мають право на виробництво екологічно чистої продукції. Це майже 10% їхньої загальної кількості. Це значний результат, який досягається шляхом підтримки держави у вигляді певних пільг та субсидій. Загальна площа, де виробляється органічна (екологічна) продукція, перевищує 150 тис. га. Близько 10% рослинницької продукції, 10% молока та 15% яєць виробляються за екологічною технологією землеробства. У рослинництві найбільш популярні зернові та кормові культури. В Данії активно ведуться дослідження з пошуку моделей, за допомогою яких можна надійно прогнозувати різноманітні ситуації в економічній, екологічній та соціальній сферах у зв'язку зі збільшенням частки екологічного виробництва.

Про темпи розвитку екологічного аграрного виробництва свідчить і досвід Німеччини. Підтримка держави та федеральних земель призвела до того, що майже за 10 років кількість екологічних виробництв виросла до 17 тис., а площа – до 750 тис. га. В Німеччині близько 7% сільськогосподарських площ займаються екологічним землеробством. На виконання рекомендацій ЄС уряд Німеччини затвердив програму грантів для підтримки органічного землеробства і виділяє для цих цілей 20 млн. євро щорічно. Розмір субсидій, які надаються підприємствам, що займаються екологічним виробництвом, становить 470 євро/га, якщо звичайна ферма - 357 євро/га.

Франція стала однією з провідних у виробництві екологічно чистої продукції – переважно олійних і зернових культур. Основними заходами щодо стимулювання розвитку органічного землеробства стали активна пропаганда, підготовка кваліфікованих радників і субсидії. Екологічне аграрне виробництво у Франції регулюється урядовим документом, який передбачає розв'язання дослідницьких, освітніх і фінансових питань.

У Великій Британії звертають увагу насамперед на екологічні переваги органічного землеробства. І хоча воно є менш інтенсивне і продуктивне, проте супроводжується значною екологічною вигодою. Наукове забезпечення органічного землеробства в цій країні досить розвинуте. Ще в 1967 році розроблено стандарти на органічну продукцію, які покладено в основу відповідних документів в Європі.

Отже, вище наведене дає підстави констатувати, що в європейських країнах екологічне виробництво стає вагомим чинником розвитку аграрного бізнесу. Є підстави стверджувати, що такий процес відбуватиметься і надалі через всезростаючі екологічні проблеми в світі та бажання населення вживати повноцінні продукти харчування.

Поштовхом для виникнення альтернативного сільського господарства став великий попит на екологічно чисті продовольчі товари і високий рівень цін на них. З огляду на чорнобильську трагедію і високий рівень забруднення навколишнього середовища іншими шкідливими речовинами населенню

України вкрай необхідна екологічно чиста продукція. Це зумовлює необхідність швидкого розвитку альтернативного сільського господарства насамперед на базі селянських (фермерських) господарств [1].

Світова практика, зокрема досвід США, переконує, що альтернативне сільське господарство стає сферою діяльності саме малих ферм. Вони більш гнучкі, легше вирішують проблему дефіциту робочої сили, що виникає через відмову від пестицидів. Наприклад, у США ферми з альтернативним сільським господарством укладають договори із сім'ями городян на поставку їм екологічно чистої продукції, а останні за графіком приїжджають на ферму для виконання необхідного обсягу сільськогосподарських робіт. Сотні таких своєрідних кооперативів уже функціонують в усіх штатах цієї країни [1].

Використовуючи досвід фермерів США, селянські (фермерські) господарства України можуть орієнтуватися на виробництво таких екологічно чистих і водночас дефіцитних нині продуктів, як овочі, фрукти, баштанні, молоко, лікарські рослини. Держава, очевидно, має взяти на себе пропаганду необхідності, доцільності і вигідності такого способу ведення сільськогосподарського виробництва, створивши при цьому необхідні економічні стимули [1].

Виробництво екологічно чистої продукції в Україні повинно бути конкурентоспроможним сегментом аграрного ринку, затребуваним споживачами екологічно чистої та якісної продукції. При цьому зростає інтерес виробників до органічного виробництва і ринку збуту його продуктів у Європі.

Нині місткість світового ринку екологічно чистої продукції, за різними оцінками, становить близько 50 млрд. доларів США. Потенційно можлива перспектива розширення участі України в даному ринку – 3,5 – 4,5 млрд. доларів США. Згідно з прогнозами, щороку приріст чистої продукції становить 10% - 20%. Вартість продуктів екологічного виробництва перевищує вартість неекологічних продуктів мінімум на 10% - 30%.

Аналізуючи світовий ринок, слід зазначити, що Україна при значних обсягах екологічного виробництва довго «затрималась» із законодавчим розвитком. Вітчизняне законодавство не має такої могутньої бази, як закордонні країни щодо виробництва екологічно чистої продукції. Ця політика повинна бути направлена на досягнення екологічного балансу з метою збереження різноманітних видів і зменшення напливу шкідників та хвороб. На сьогодні Україна не готова серйозно розраховувати на адекватні державні дотації при виробництві екологічно чистої продукції та компенсації у разі загибелі врожаю. Це свідчить про великі проблеми в законодавчій та економічній сфері життя держави.

Вітчизняний закон про органічне сільське господарство повинен враховувати національні, соціальні та економічні особливості, а також ґрунтово-кліматичні умови нашої країни, гармонізуючи з відомими стандартами та програмами сертифікації. Щоб розширити експортні можливості виробника, у законі повинна бути передбачена можливість сертифікації господарств за іншими гармонізованими стандартами [3, с. 13].

Сучасна екологічна направленість розвитку вітчизняної аграрної сфери, на нашу думку, може ефективно виявлятися через поєднання економічної мотивації сільськогосподарського виробництва, соціальної відповідальності виробника та нових аспектів зацікавленості аграрного бізнесу. При цьому в основі пріоритетності повинна бути екологічна домінанта аграрного господарювання. Чільне місце в системі удосконалення екологічних показників аграрного господарювання слід надати впровадженню сучасних принципів і методів управління якістю та безпечністю продукції, а також усіх процесів, що супроводжують її агропромислове виробництво й споживання.

Екологізація виробництва в АПК повинна перешкоджати негативному впливу технологічних процесів на стан навколишнього середовища. Основні завдання екологізації сільського господарства полягають у зниженні техногенного навантаження, підтримці природного потенціалу шляхом самовідновлюваного режиму природних процесів, стимулювання виробництва екологічно чистої продукції [6].

Розвиток екологічного аграрного виробництва в Україні неможливий без належної державної підтримки. Це повинно здійснюватися шляхом стимулювання органічного сільського господарства через сприятливу цінову, податкову, кредитну політику країни. Адже саме виробництво екологічно чистої продукції зможе забезпечити продовольчу безпеку як на національному, так і на світовому рівнях.

Висновки з даного дослідження. Україна в найближчому майбутньому повинна стати європейським лідером у виробництві екологічно чистого продовольства, оскільки має значну за масштабами площу високопродуктивних земель.

Для забезпечення екологічного виробництва на території України та вихід на світовий ринок продовольства потрібно:

- оцінювання, районування й регламентація придатності ґрунтового покриву України для ведення екологічного землеробства;
- розробка агротехнічних способів підтримки родючості ґрунтів при тривалому застосуванні екологічного виробництва;
- моделювання та прогноз за різних сценаріїв екологічного землеробства;
- науково обґрунтувати і розробити систему моніторингу стану сільських територій на державному, регіональному та місцевому рівнях за екологічними, економічними та соціальними показниками розвитку екологічного виробництва;

- створити мережу репрезентативних об'єктів у різних регіонах України з урахуванням екологічних, економічних і соціальних показників зростання;
- розробити відповідні законодавчі акти щодо впровадження та розвитку екологічного аграрного виробництва;
- проводити відповідні дослідження щодо якості виробленої продукції на екологічних підприємствах та її відповідність світовим стандартам якості.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Бабина Ю. В. Экологический менеджмент / Ю. В. Бабина, Э. В. Варфоломеева. – М.: ИМ «Социальные отношения», Из-во «Перспектива», 2002. – 207 с.
3. Гармашов В. В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.В. Гармашов, О. В. Фомічова // Вісник аграрної науки. – 2010. – №7. – С. 11–16.
4. Данилишин Б. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля / Б. Данилишин, О. Веклич // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – №5. – С. 12-18.
5. Екологічний менеджмент / за ред. В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
6. Економіка сільського господарства : навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін. ; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.
7. Зубець М. В. Розвиток і наукове забезпечення органічного землеробства в європейських країнах / М. В. Зубець, В. В. Медведєв, С. А. Балюк // Вісник аграрної науки. – 2010. – №10. – С. 5–8.
8. Клименко М.О. «Моніторинг довкілля»: підручник / М. О. Клименко, А. М. Прищеп, Н. М. Вознюк. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 360 с.
9. Оскольський В. Про економічну політику сталого розвитку в Україні / В. Оскольський // Економіка України. – 2010. – №6. – С. 4-13.
10. Пахомова Н. В. Экологический менеджмент / Н.В. Пахомова, А. Эндрес, К. Рихтер. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
11. Сайт Міністерства аграрної політики і продовольства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?11081>.
12. Фурдичко О.І. Сталий розвиток сільських територій на засадах екологобезпечного агропромислового виробництва / О.І. Фурдичко // Вісник аграрної науки. – 2011. – №2. – С. 5–8.

УДК 338.514

Бечко П.К.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту
Митяй О.В.,
аспірантка¹

Уманський національний університет садівництва

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ “ДОХІД” СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. За сучасних економічних умов в кінцевих результатах діяльності кожного підприємства, крім самих підприємств, зацікавлена велика кількість учасників ринкових відносин: постачальники і покупці, акціонери, кредитні установи, податкові органи тощо. Для прийняття виважених рішень зазначеним юридичним особам важлива інформація про розмір отриманого прибутку підприємством, але і його доходу.

Категорії «дохід» і «прибуток» є в економічній науці досить спірними і складними, оскільки протягом декількох століть не напрацьований єдиний підхід щодо їх визначення.

З отриманням України статусу країни з ринковими відносинами пріоритетним є забезпечення

¹ Науковий керівник: Бечко П.К. - к.е.н., доцент